

Kur'ân-ı Kerîm Belâgatında Peygamberlerin İsmeti: Tevriye Örneği

The Name of the Prophets in the Rhetoric of the Qur'an: The Example of Tawriyya

Mehmet Emin ŞAHİN*

Öz

Allah insanı en güzel şekilde yaratmış ve ona yeryüzünün halifesi olma sorumluluğunu sunmuştur. İnsan da bu görevlendirmeyi, kendisine sunulan teklifi Kur'ân'ın ifadesiyle kabul etmiştir. Allah, insana yaşamında gerekli olacak bilgiyi elde edebilme ve bunun sonucunda öğrendiklerini hayata aksettirebilme melekesi de vermiştir. Ayrıca akıl yetisiyle beraber onlara doğruyu, yanlış öğretecek, emir ve yasaklarını bildirecek peygamberler de göndermiştir. Böylece insanlara gönderdiği nebileri ve onlara indirilen kitapları, yaşamlarını maddî-manevi yüceltecek ilkeler kılmıştır. Nitekim Kur'ân'ın indiği dönemde Araplar daha çok şifahî alana dönük ilimlerde temâyüz etmişken, İslamiyet'ten sonra yazılı kültürde de ön plana çıkmışlardır. Kur'ân'ın geliştirdiği ilimlerden biri de Arap dili ve edebiyatıdır. Nitekim yazılı dönemde dile dair yapılan çalışmaların merkezini Kur'ân teşkil etmekteydi. Bu bağlamda Kur'ân'ın anlaşılmasında belâgatın etkisinin incelendiği çalışmalar çokça yapılmıştır.

Bu çalışmada yakın ve uzak iki anlamı barındıran lafzın akla gelen ilk anlamının değil de sözün kullanıldığı bağlamın değerlendirilmesiyle uzak anlamının hedeflendiği edebî sanat tevriye ele alınmıştır. Tevriye sanatına dair tefsir alanında yapılan çalışmalarda daha çok müteşâbih âyetler ele alınmıştır. Tevriye sanatı dikkate alınmadan farklı manalara muhtemel kimi âyetlerin doğru anlaşılması oldukça güçtür. Örneğin Allah tarafından seçilen peygamberlere dayandırılan bazı ifadelerin zahiri anlamı esas alındığında onların konumuna yakışmayan iddialar ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla İslam âlimleri, özellikle müfessirler Arap belâgatinden yararlanarak söz konusu işkâli gidermeye çalışmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Belâgat, İsmet, Edebî sanat, Tevriye

Abstract

Allah has created man in the most beautiful way and has given him the responsibility of being the caliph of the earth. Man accepted the offer presented to him with the expression of the Qur'an. God has given man the ability to acquire the knowledge that will be necessary in his life and, as a result, to reflect what he has learned in life. In addition, he supported them with prophets who would teach them the right and wrong, and inform them of their orders and prohibitions, together with his reasoning ability. Thus, he made the prophets he sent to people and the books sent down to them as principles

---

* Dr. Arş. Gör. Hakkâri Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü, mehmeteminsahin@hakkari.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9335-8962, Research Article/Araştırma Makalesi, Received/Geliş Tarihi: 01/02/2023, Accepted/Kabul Tarihi: 16/03/2023, Published/Yayın Tarihi: 18/03/2023.

that would elevate their lives materially and spiritually. As a matter of fact, in the period when the Qur'an was revealed, while the Arabs generally excelled in the verbal sciences, they also came to the fore in written culture after Islam. One of the sciences developed by the Qur'an is Arabic language and literature. As a matter of fact, the Qur'an was the center of the studies on language in the written period. In this context, many studies have been conducted to examine the effect of rhetoric on understanding the Qur'an.

In this study, not the first meaning of the word that comes to mind, but the context in which the word is used, the literary art in which the distant meaning is aimed is discussed. It is very difficult to understand correctly some verses with different meanings without taking into account the art of Tawriyya. For example, when the apparent meaning of some expressions based on prophets is taken into consideration, claims that do not suit their position arise. Therefore, Islamic scholars, especially tafsir scholars, have tried to eliminate the issue by making use of Arabic rhetoric.

Keywords: Qur'an, Tafsir, Rhetoric, Ismet, Literary Art, Tawriyya

Giriş

Kur'ân-ı Kerim hidâyet kitabı olarak, ilahi emirleri ve yasakları insanlara ulaştırmak için gönderilmiştir. Dolayısıyla bu semavî kitap, Allah ile insanlar arasında iletişimi sağlama esası üzerine inşa edilmiştir. Nitekim o, Allah'ı, insanlar arasından seçtiği peygamberler ve onlara gönderdiği emir-yasaklar boyutuyla anlaticı, bunların muhatabı olan insanı ise anlama gayretinde olan varlık olarak tanımlar. Bu bakımdan ilahi kitap; kendisine verilen melekeleri kullanabilme irade ve becerisi yönüyle birbirinden farklılaşan bireylerin anlayışlarına uygun bir iletişim dili ile onlara hitap etme yöntemini kullanmıştır. Böylece farklı idrak, kültür ve duygulara sahip bireylerle bağ kurmaya çalışmıştır. Dolayısıyla bu durum vahye evrensellik kazandıran yönlerden birisi olmuştur.

Kur'ân-ı Kerim peygamberin şahsında insanlara “*Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış...*”¹ şeklinde tavsiyede bulunmaktadır. Dolayısıyla o, muhatabı ikna edecek akli önermelerin kullanılmasını istemiştir. Söylenenlerin hakikat değeri çok yüksek olsa da muhatabın kişisel özellikleri, ihtiyaçları ve yetenekleri göz önünde bulundurulmadığı takdirde, söylenen sözler kalıcı bir etki bırakmaz. Bu nedenle âyette “en güzel yöntem” ifadesiyle konuşmanın çerçevesi belirlenmiş olmaktadır. Nitekim ilahi kitabın fasîh ve belîğ beyanları bazen muhkem âyetler ile doğrudan, bazen peygamber, evliya, sâlih kulların söz, eylem, davranışları kıssalar aracılığıyla dolaylı olarak izah edilmiştir. Bunların yanında kitabın mesajları indirilmiş olduğu toplumun dili olan Arapçanın fesahat ve belâgat ilminin zengin dünyası içerisindeki söz sanatlarından yararlanılarak da aktarılmıştır.

Kur'ân'ın indiği dönemde Arap dilinin kuralları yazıya geçirilmemişti. Ancak dönemin insanların temâyüz ettikleri en önemli nokta şiir ve belâgat alanındaki ustalıklarıydı. Bu

---

¹ en-Nahl 16/125.

nedenle hoşlandıkları, nefret ettikleri, kısaca değer atfettikleri her şeyi şifahî gelenek içinde en güzel ifade tarzı olan şiirle dile getiriyorlardı. Kur'ân'ın üslubu üzerine yapılan çalışmalarda, onun Arap dilinin bu yönünü öne çıkaran yapısına vurguda bulunulur. Kur'ân'ın indirilmesiyle birlikte özellikle onu anlamaya dönük faaliyetler giderek artmıştır. Peygamberin vefatından sonra ilahi kitabın Mushaf halini almasıyla, metin olarak Kur'ân'la bağlantı kurabilmek için Arap dilinin kuralları, edebî sanatları da yazıya geçirilmiştir. Nitekim Kur'ân, hicri 2. asırdan itibaren Arapça dâhil bütün ilimlerin gelişiminde asıl etken ve yönlendirici olmuştur.² Bu ilimlerden biri de mütekellim tarafından sarf edilen söz, onun bağlantıları ve söylendiği durumu konu edinen belâgat ilmidir. Zikredilen ilim dalı muhtevasında, bulunan manayı farklı yöntemle ifade eden Beyân, anlamı içinde bulunan şartlara uygun dillendirme anlamına gelen Bedî', onu farklı cümle formlarında dillendirmeye tekabül eden Meânî ilimlerini bulundurmaktadır. Nitekim çalışmada ele alınan tevriye sanatı da sözü bulunan yer ve şartlara uygun zarif söyleyiş tarzını içeren Bedî' ilminin içinde yer almaktadır.³

Biri yakın anlam ancak mütekellim tarafından kastedilmeyen, diğeri ise konuşanın hedeflediğini ifade eden uzak anlamdan müteşekkil tevriye sanatı hakkında ülkemizde Arap Dili ve Edebiyatı⁴ ile Hadis alanında⁵ birer çalışma yapılmıştır. Bu makalede bahse konu olan sanat, daha çok tefsir açısından özellikle de Kur'ân-ı Kerim'de peygamberlere isnad edilen ifadeler onların masumiyeti esas alınarak işlenecektir. Zira tevriye sanatı Kur'ân bağlamında daha çok müteşâbih âyetler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu gaye doğrultusunda Kur'ân-ı Kerim'den örneklerle, Peygamberlerin hakikati muhataba aktarmak için söyledikleri tevriyeler aktararak, onlar hakkında akla gelebilecek yanlış yorumlar, masumiyet prensibi ve gerekleri doğrultusunda izah edilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda makalede konuya dair örnekler; İbrâhim, Yûsuf ve Mûsâ peygamberin dilinden aktarılan ifadelerle sınırlandırılmıştır. Peygamberlere isnad edilen tevriyelere geçmeden önce tevriyenin tanımı ve kısımları hakkında kısaca bilgi vermek konunun anlaşılması hususunda kolaylık sağlayacaktır.

---

² Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belâgat ilmi ve Kur'ân", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2015), 9-36.

³ Fatma Serap Karamolloğlu, *Kur'ân Işığında Belâğât Dersleri Bedî ' İlmi* (Ankara: İşaret Yayınları, 2014), 7.

⁴ Ali Bulut, "Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Belâğatın Rolü: Tevriye Sanatı Örneği", *Tarihten Günümüze Kur'ân'a Yaklaşımlar*, ed. Bilal Gökür, Necdet Yılmaz vd. (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'ân ve Tefsir Akademisi, 2010), 67-92.

⁵ Abdurrahman Ece, "Hadislerde Tevriye Sanatının Kullanımı ve Konu Etrafındaki Tartışmalar", *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 12/2 (Güz 2021), 217-251.

1. Tevriye Kelimesinin Kavramsal İncelemesi

Tevriye; Arapçada örtmek, gizlemek, saklamak anlamlarına gelen “و-ر-ى” kökünden türetilmiştir.⁶ Bu bakımdan “وصي-يوصي-توصية” şeklinde “tavsiye” kavramı gibi “tef’îl” babına uygun olarak “ورى-يورى-تورية” formunda gelmiş “ya” harfinden önce gelen harfin harekesi fetha olduğu için elif harfine dönüşmüştür.⁷ Tevriye (تورية) kelimesinin sonunda bulunan (ة) harfi sözcüğün aslından olmayıp onun kıraatini/telaffuzunu kolaylaştırmak için sonradan eklenmiştir. Ancak zâid olmasına rağmen esas harf gibi okunmaktadır.⁸ Bu kelime Yahudilerin ilahi kitabı ile aynı şekilde yazıldığından bazen “Tevrât” şeklinde de okunmaktadır.⁹ Zira ilahi kitap olan Tevrât’ta gizli, saklı, dolaylı emirlerin var oluşu ve İsrailoğullarına bu hükümlerin üstü kapalı şekilde verilmesi hasebiyle ona bu isim verilmiştir.¹⁰

Belâgat âlimlerinden bazılarının, tevriye “تورية” ile me’ârîz “معارض” kavramını birbirlerinin yerine kullanmalarındaki temel etken, içerik olarak her iki kelimenin aynı anlama gelmesidir. Bu bağlamda “konuşanın söylediklerinden yakın ve zâhir olan mananın değil de uzak anlamın kastedilmesi” her iki edebî sanatın temel özelliğidir.¹¹ Nitekim bir şeyi başka bir şeyle kapatma, gizleme manasında kullanılan bu kavramlar; terim yönüyle doğru bir söz ile muhatabın dikkatini başka yöne sevk etme, kastedilenin dışındakini düşünmesine, tasavvur etmesine sebebiyet vermeyi ifade etmektedir.¹² Dolayısıyla üstü kapalı konuşma şeklinde adlandırılan tevriye kavramı “tasrih” (açıklık) kavramının zıttı olarak tanımlanmıştır.¹³ Başka bir yerde tevriyenin ikinci bir tanımı olarak; konuşmacının iki anlama sahip olan bir kavramı kullanarak yakın anlamını değil de uzak anlamını kast etmesi olarak açıklanmıştır.¹⁴ Bazılarının tevriyeyi edebî bir kural olmaktan öte, bir sanat olarak

⁶ Ebû Mansur Muhammed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa* (Kahire: Muessesetü'l-Mısriyyeti'l-Âmme, 1964), 15/304; Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1990), 15/389.

⁷ İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sihâh* (Kahire: Dâru'l-kutubi'l-Arab, ts.), 2/561; Muhammed b. Yakub el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhit* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1991), 4/480.

⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-Tûsî, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Çur'ân*, tsh. Ahmet Habîb 'Âmilî (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.), 2/39.

⁹ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Çur'ân*, thk. Ahmed Dâvûdî Safvân (Şam: Dâru'l-Kalem ed-Dârüs-Şâmiyye, 2009), 168.

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Çur'ân* (Tahran: nşr. Nasır Hüsrev, 1362), 4/5.

¹¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Ezkâr* (Beyrut: Darû İbn Hazm, 1425), 601; Ece, *Hadislerde Tevriye Sanatının Kullanımı ve Konu Etrafındaki Tartışmalar*, 217-251.

¹² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 15/38.

¹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 7/83.

¹⁴ Müeyyed-Billah, Yahya b. Hamza el-Alevî, *et-Tirâzu'l-Mütedammin* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hidiviyye, 1333/1915), 3/62; Muhyiddin Derviş, *İ'râbu'l-Kurani'l-Kerim ve Beyanuhu* (Suriye: Dâru'l-İrşâd, 1415), 4/29.

adlandırmaları konuyu belâgat ilminden mantık ilmine taşımıştır. Öyle ki tevriye sanatı ile söylenen söz ve şiirler kinayeli olmasına rağmen; zarafet, incelik, tatlılık, isabetli beyanlar biçiminde tanımlanmıştır.¹⁵

1.1. Tevriyenin kısımları

Mütekellimin niyetini muhatap karşısında saklamasını sağlayan şey onun kullandığı kelimenin muhtemel iki anlamının bulunmasıdır. Nitekim âlimler tevriyenin iki rüknü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu bakımdan konuşanın kullandığı lafızdan ilk akla gelen anlam için “Müverrâ bih” terimi, uzak olan anlam için ise “Müverrâ ‘anh” tabiri kullanılmıştır.¹⁶ Belâgat âlimleri tarafından muhtemel iki anlamı barındıran lafzın kullanılması zahiren kelimenin zihinde canlanan ilk anlamın gelmesini, ancak manada kastedilenin akılda çağrışım yapan ilkinin değil idrakten uzak tutulan diğer mananın gelmesi şeklinde tanımlanan tevriye,¹⁷ genelde dört kısımda değerlendirilmiştir.

1.1.1. Müreşşaha

Bu tevriye türünde iki farklı anlama sahip olan bir kavramın yakın anlamını zihinde çağrıştıracak bir karine yer almaktadır. Ancak zikredilen karine dolayısıyla muhatapta yakın anlama dair bir tasavvur oluşmakla birlikte esasında yakın anlama delalet eden unsur uzak manayı desteklemek için mütekellim tarafından kullanılmıştır.

a) Kur'ân-ı Kerim'den buna örnek olarak şu âyet verilebilir “وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ” “Göğü (el) kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz biz genişletmekteyiz.”¹⁸ âyetinde “bina etmek” ile “el” arasında karine uyumu vardır. Ama Allah için ‘el’ tasavvur etmek imkânsız olduğu için kastedilen anlam akla ilk gelen fiziksel, beden bir uzvu olan el değil; aksine onunla hedeflenen mutlak yaratıcının gücü, kudretidir. Zikredilen tevriye türünü “قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ” “Ehl-i kitap'tan Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah ve resulünün yasakladığını yasak saymayan ve hak dine uymayan kimselerle, yenilmiş olarak ve kendi elleriyle

¹⁵ Celâluddin Muhammed b. Abdurrahman Hatîb el-Kazvinî, *el-Îdâh fî Ulûmi'l-Belâğa* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 263; Mahmud b. Abdurrahim es-Sâfi, *el-Cedvel fî İrâbi'l-Kur'ân* (Dımeşk: Dâru'r-Reşid, 1418), 4/27.

¹⁶ Sa'duddîn Mesud b. Ömer et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013), 653; Abdulfetteh Besyûnî, *İlmu'l-Bedî* (Kahire: y.y., 1987), 47; Bulut, “Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Belâgatın Rolü: Tevriye Sanatı Örneği”, 67-92.

¹⁷ İbn Ebi'l-İsba', Ebû Muhammed Zekiyyuddîn Abdulazîm b. Abdilvâhid el-Mısrî, *Bedî'u'l-Kur'ân*, thk. Hafnî Muhammed Şeref (Mısır: Dâru Nahdati Mısır, ts.), 102; Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *el-İşârat ve't-Tenbîhât*, thk. Abdülkadir Huseyn (y.y.: Mektebetü'l-Âdâb, 1997), 247.

¹⁸ ez- Zâriyat 51/47.

cizye verinceye kadar savaşın.”¹⁹ âyetinde de görmek mümkündür. Zira burada elleriyle vermelerinden kasıt onların Müslümanlar karşısında yenildiklerini kabul etmeleri, onların hâkimiyetleri altına girmeleridir.

1.1.2. Mücerrede

Bu çeşit tevriyede iki farklı anlama sahip olan kavram, yakın anlamı çağrıştıracak hiçbir karineyle birlikte kullanılmamakta; fakat buna rağmen mütekellim bu kelime ile uzak anlamı hedeflemektedir. Bu bakımdan muhatabın farklı anlam ya da yakın anlamı düşünmesi karineye bağlı değildir. Buna “الرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى” “*Rahmân olan Allah arşa istivâ etmiştir.*”²⁰ âyeti örnek verilebilir. Zira âyetteki “istivâ” sözcüğünün akla gelen ilk anlamı “yerleşme, kurulma” iken bu anlamı destekleyecek hiçbir karine gelmemiştir. Nitekim Allah için zikredilen kavramların keyfiyeti muhataba meçhul olduğundan yeryüzünün hâkimiyetinin, egemenliğinin mükemmel varlığa aitliğine bir telmih söz konusudur. Dolayısıyla karine olmamasına rağmen âyetten Allah’ın arşa hâkimiyeti anlaşılmalıdır. Yine “وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ” “*Geceleyin sizi öldüren, gündüzün de neler yaptığınızı bilen; sonra belirlenmiş eceliniz tamamlansın diye (her) sabah sizi dirilten O’dur. Sonra dönüşünüz yine O’nadır. Sonunda O, yaptıklarınızı size haber verecektir.*”²¹ âyetinde “cerahatum / جَرَحْتُمْ” ifadesiyle zihne ilk gelen anlam yaralamadır. Ancak burada gündüz yapılan kötü ameller kastedilmiştir.

1.1.3. Mübeyyene

Bu tevriye türünde iki farklı anlama sahip olan kavram, uzak anlamı çağrıştıracak bir karine ile kullanılır. “وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ” “*Yıldızlar da ağaçlar da secde ederler.*”²² âyetinde “necm” sözcüğünden sonra onunla yakın anlamlı olan ay, güneş vb. gökyüzünde bulunan nesnelere devam edilmesi beklenirken, bunların yerine “ağaç” kelimesinin gelmesi, uzak anlamın niyetlendiğine işaret eder. Nitekim âyetteki karine “necm” kelimesinin sarmaşıklara veya kısa saplı bitkilere²³ delalet ettiğini göstermektedir. “قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ” “*Yanıdakiler ise, “Vallahi sen hâlâ eski şaşkınlığındasın” dediler.*”²⁴ âyetinde Ya’kûb peygamberin oğlu Yûsuf için döktüğü gözyaşı nedeniyle görme duyusunu kaybetmesinden hareketle ailesi tarafından sapma/dalâletle nitelendirilmesi de bu tevriye türüne örnek gösterilebilir. Nitekim kelimenin yakın anlamı yoldan sapmayı, hakikatten uzaklaşmayı ifade

¹⁹ Tevbe 9/29.

²⁰ Tâhâ 20/5; Bakara 2/29; Yunus 10/3, Râd 13/2, Furkan 25/59.

²¹ En’âm 6/60.

²² Rahman 55/6.

²³ Fazl b. el-Hasen et-Tabersî, *Mecma‘u’l-beyân fi tefsîri’l-‘Kur’ân*, tsh. Fadlallah Yezdî Tabatabai, Haşim Resûlî (Tahrân: Nasır Hüsrev, 1372), 9/300-301.

²⁴ Yûsuf 12/95.

ederken burada kastedilen Hz. Ya'kûb'un bir baba olarak geçmişten beri oğluna beslediği derin aşk ve muhabbetir.

1.1.4. Müheyeye

Bu tevriye şeklinde, cümledeki iki anlamlılıktan uzak veya yakın anlama dair bir kaydın bulunmasıdır. Zikredilen anlamda bir kayıt bulunmazsa cümlede tevriyenin olmadığı kabul edilir. Nitekim bu çeşit tevriye, kayıt olarak kullanılan sözcükler gibi iki manaya işaret eden lafızlardan oluşturulmaz. Tevriyenin bu türüne Ramazan ayında birinin “ismi Hilal olan kişiyi gördüğünü söylemesi üzerine” herkesin aklına Ramazanın son gününde görülen vakti belirten gökcisminin gelmesidir. Ancak mütekellimin burada kastettiği ismi Hilal olan şahıstır. Bu bakımdan müheyeye tevriyesine konu olan kelimedenden önce veya sonra anlamı kayıtlayacak bir lafzın bulunması zikredilen tevriye çeşidini ifade etmektedir. Tevriyenin bu formuna Hz. Ali'nin Eş'as b. Kays'a hitaben söylediği “وهذا كان أبوه ينسج الشمال باليمين” (Bunun babası, sağ eliyle örtü dokuyordu) cümlesi örnek verilebilir. Bedî' ilmi ve sanatları zikredilen cümlede “الشمال” ibaresinin yakın anlamı sağ kelimesinin zıttı olarak kullanılan soldur. Uzak anlamı ise örtü manasındaki “الشملة” kelimesinin çoğulu olan “الشمال”dir. Bu yönüyle cümlede “şimâl / الشمال” sözcüğünden sonra “yemîn / يمين” kelimesinin kullanılmaması durumunda lafzın tevriye sanatıyla yani sağ el manasında kullanıldığı fark edilmeyebilirdi.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Yûsuf'un zindanda beraber kaldıkları ve kendisine rüya yorumlatan iki kişiden biri olup zindandan çıktıktan sonra Yûsuf (a.s.) ile aralarında geçen ve unutulmuş konuşmaya işaret eden âyet de bu tevriye türü için örnektir. “وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنْسِيَهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ” *“Onlardan, kurtulacağına inandığı kişiye, “Efendinin yanında benden bahset” dedi. Fakat şeytan ona, efendisine Hz. Yûsuf'tan söz etmeyi unutturdu. Dolayısıyla Yûsuf birkaç sene daha zindanda kaldı.*²⁵ Zira Hz. Yûsuf özgürlüğüne kavuşan bu kişiye “اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ” Rabbinin yanında benden/beni bahset/hatırlat” demişti. Âyette kullanılan “rabb/رَبِّ” sözcüğü sahip, efendi; ikincisi ise hem kral hem de Allah manasında algılanabilir. Nitekim âyetin öncesi hesaba katılmayıp sadece “فَأَنْسِيَهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ” biçiminde geldiğinde kelimeyle Allah kastedilirdi. Ancak öncesinde bulunan zindandan kurtuluş önermesiyle değerlendirildiğinde âyette kullanılan rabb kelimesinden Yûsuf'un (a.s.) anlaşılması daha uygun olacaktır. Burada unutturulan kimse Yûsuf değil hapisten çıkan köledir. Zira şeytanın kendi ikrarına göre, onun muhlis olanlara yaklaşması ve onlara bir şeyi unutturması mümkün değildir.²⁶

²⁵ Yûsuf 12/42.

²⁶ Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'l-Alemi li'l-Matbuat, 1390), 11/181.

2. Kur'ân'da Peygamberlere İsnat Edilen Tevriye Örnekleri

Tevriye kelimesi kavram olarak Kur'ân-ı Kerim'de geçmemektedir. Ancak birçok âyette bulunan ifadelerin onu çağrıştırdığı söylenebilir. Tevriye olarak nitelendirilen ibarenin/sözün iki anlama tekabül edecek şekilde kullanıldığı yukarıda belirtilmişti. Bu nedenle zikredilen durum, mütekellimin muhatabı yanıltması, ona doğruyu söylememesi biçiminde algılanmasına ve yorumlanmasına yol açmaktadır. Konu ismet sıfatıyla nitelenen peygamberlerle ilişkilendirildiğinde inanan birey için bir işkâl; Allah ve peygambere iman etmeyen için ise müminlere karşı kullanılabileceği bir argüman halini almaktadır. Bu bağlamda Kur'ân'da peygamberlere isnad edilen tevriye sanatına örnek olabilecek âyetlerden bir kısmının müfessirler tarafından peygamberlerin ismet sıfatına halel getirmeden yorumlama biçimlerinin incelenmesi buradaki işkâlin çözümüne katkıda bulunacaktır. Nitekim Kur'ân'da peygamberlerin getirdikleri bilgileri insanlardan saklayamayacakları, yalan söylemeyecekleri,²⁷ öte yandan *kızb* olarak değerlendirilecek söz ve davranışların Allah tarafından cezalandırılacağı²⁸ belirtilmiştir. Bunun aksine peygamberlerin aktardığı bilgilerin gerçek olduğu,²⁹ bu nedenle onların insanlar için örnek olduğu³⁰ vurgulanmıştır. Dolayısıyla müfessirler peygamberlerin masumiyetine dair şüphe oluşturacak ifadelerin akla gelen ilk anlamlarıyla değil, sözün kullanıldığı bağlam göz önünde bulundurularak anlaşılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

2.1. Hz. İbrâhim'e İsnad Edilen Tevriyeler

Hz. İbrahim Kur'ân-ı Kerim'de, hanif,³¹ doğruyu yanlıştan ayırma yeteneğindeki eşsizliği (rüşd),³² peygamberlerin önde gelenlerinden ve siddik³³ olarak ayrıca Allah'ın lütfuna mazhar oluşuyla tanıtılmıştır.³⁴ Bu âyetler ışığında insanlar arasından peygamber olarak seçilen İbrâhim'in (a.s.) yalan konuşmasının mümkün olamayacağı gibi bütün fiil ve eylemleri de Allah'ın rızasına uygun şekilde gerçekleşecektir. Ancak farklı inanca sahip olan insanları tevhide davet etmek için onların idrak seviyeleri ölçüsünde delillerden yararlanması sebebiyle âyetlerde geçen bazı ifadeler kimilerince yanlış yorumlanmıştır. Buna örnek olarak onun yıldız, ay ve güneşi rab olarak nitelemesi verilebilir.

²⁷ el-Hâkka 69/44-47.

²⁸ Âl-i İmrân 3/61, el-En'âm 6/11.

²⁹ el-Hâkka 69/51

³⁰ el-Ahzâb 33/21.

³¹ el-Bakara 2/135.

³² el-Enbiyâ 21/51.

³³ Meryem 19/41.

³⁴ Yûsuf 12/6.

“Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. “Rabbim budur” dedi. Yıldız batınca da “Batanları sevmem” dedi. Ayı doğarken görünce, “Rabbim budur” dedi. O da batınca, “Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yolunu şaşırılmış kimselerden olurum” dedi. Güneşi doğarken görünce, “Rabbim budur; zira bu daha büyük” dedi. O da batınca dedi ki: “Ey kavmim! Ben, sizin (Allah’a) ortak koştüğünüz şeylerden uzağım.”³⁵ Misal olarak verilen bu üç âyette Hz. İbrâhim’in dilinden aktarılan “benim Rabbim” cümlesinin Allah dışında farklı varlıklar için gerçek anlamda kullanıldığını iddia etme, beraberinde peygamber olan kişinin, kısa da olsa hayatının bir döneminde Allah’a şirk koştüğünü kabul etme anlamını taşıyacaktır. Oysa bu kabul edilebilir bir sav değildir. Bu nedenle Râzî (ö.606/1210), İbrâhim peygamberin yıldız, ay ve güneşi ilah olarak benimsemediğini aksine muhataplarına bunların sönmeye, batma vb. özelliklerini göstererek ilah olamayacaklarını aktarmaya çalıştığını belirtmiştir. O, “Rabbim budur” cümlesinin haber değil, ibret ve delil sunma anlamında alınması gerektiğini belirterek düşüncesini beyan etmiştir.³⁶ Zikredilen konuda Hz. İbrâhim’in tevriye yaptığını ileri süren ve bu doğrultuda açıklamalarda bulunan müfessirlerden biri de İbnu’l-Cevzî’dir (ö.597/1201). O, “Hz. İbrahim yıldızla rabbimdir diye taptı, yıldız batınca aya taptı o da batınca güneşe taptı” şeklinde İbn Abbâs’tan aktarılan ve bunun Hz. İbrâhim’in çocukluğunda yaşanan bir durum olduğu şeklindeki görüşe karşı çıkarak, yapılan bu yöndeki yorumların kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Zira nübüvete ehil olan kimseler bu tür hallerden korunmuştur.³⁷ Müfessirlerin âyetlerin yanlış yorumlanmasına dönük eleştirilerini ve doğrusunu gösterme gayretlerini, yukarıda zikredilen âyetlerden önce “Böylece biz İbrâhim’e göklerin ve yerin melekûtunu görüp kavrama imkânı veriyorduk ki kesin inananlardan olsun”.³⁸ geçen meâlindeki âyet de desteklemektedir.

Hz. İbrâhim’in dilinden aktarılan bir diğer tevriye örneği de “*Sonra yıldızlara şöyle bir baktı; Ben rahatsızım dedi*”³⁹ âyetidir. Buna göre İbrâhim peygamberin kavmine hasta olmadığı halde öyle olduğunu ifade ederek yanlış malumat verdiği ileri sürülmüştür. Zikredilen iddia müminlerin nebiler için kabul ettiği masumiyet inancıyla örtüşmemektedir. Zira insanları yalan söyleme dâhil kötü ahlak özelliklerinden arındırmaya davet eden peygamberlerin böyle bir vasıfla nitelenmeleri mümkün değildir. Dolayısıyla Kur’ân âyetlerini doğru anlama, açıklama gayretinde olan müfessirler buradaki sorunu giderme noktasında yorumlamalarda bulunmuşlardır. Mâturîdî (ö.333/944) zikredilen âyette geçen “hastayım” ibaresini gelecek zamanda gerçekleşecek “hastalanacağım/rahatsızlanacağım” anlamında kullandığını

³⁵ el-En’âm 6/76-78.

³⁶ Ebû Abdillâh, Muhammed b. Ömer Fahreddîn Râzî, *İsmetu’l-Enbiyâ* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1989), 29.

³⁷ Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zâdu’l-Mesîr fî ‘İlm’t-Tefsîr*, thk. Abdürrezzak el-Mehdî (Beyrût: Daru’l-Kitabi’l-Arabi, 1422), 2/47-48.

³⁸ el-En’âm 6/75.

³⁹ es-Sâffât 37/88-89.

belirtmiştir.⁴⁰ Zira her insan hastalanma ihtimaline açıktır. Bu bağlamda kavmi tarafından putlarına tazim için düzenlenen bir festivale davet edilen Hz. İbrâhim, çağrılan yere gitmesinin uygun olmadığını iletişim dili açısından muhatabını incitmeden dile getirmiştir. Adeta onların çağırıldığı yerin kendi inancının gereklerine aykırı olduğunu bu nedenle orada bulunmasının benliğini rahatsız edeceğini karşısındakilere uzak anlamı kastederek haber vermiştir. Yine bu âyetin açıklanması sadedinde Bursevî (ö.1137/1725) de İbrâhim peygamberin bedeninde geçmiş, şimdi ve gelecekte bulunan bir hastalığı işaret etmiş olabileceği düşüncesinin tefsirlerde yer aldığını belirtmiştir. Ancak o burada, peygamberin asıl kastının toplumunun asıl inanması gereken mutlak ilah olan Allah yerine kendi elleriyle ürettikleri, sorunlarına çözüm üretmeyen, hülâsa akla ve gerçekliğe aykırı bir şekilde benimsedikleri putperestlik inancına dair rahatsızlığını dile getirmek olduğunu beyan etmiştir.⁴¹

Müfessirler, “إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ” “*Elbette sen öleceksin, onlar da ölecek.*”⁴² şeklinde Hz. Peygamber’e hitap edilen âyette geçen “مَيِّتٌ” kelimesinin geçmiş ve şimdiiyi değil gelecek zamanı belirttiğini, yani “öleceksin” şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Çünkü âyet indiğinde Hz. Peygamber hayattaydı. Bu nedenle Hz. İbrâhim’in (a.s.) “hastayım” ifadesinin gelecek zaman anlamıyla yorumlanması daha uygun olacaktır. Zira Hz. İbrâhim’in ifadesinde belâgat ilmine dair incelikler vardır. Çünkü o, kavminin çağırıldığı yere gitmek istemeyişini ve kavminin batıl inancından ötürü duyduğu rahatsızlığını törene gitmeyerek onları düşündürmeye sevk edecek şekilde çözüme kavuşturma isteğini uzak anlam olarak dile getirmiştir.⁴³

Müfessirlerin Hz. İbrâhim’in içinde bulunduğu toplumun yanlış inancı düzeltmek için onların algılayabileceği argümanları sunmasına onun putları kırdıktan sonra büyük sanemin boynuna baltayı (suç aletini) asması olayı da örnek olarak verilebilir. Zira o bununla kendi ihtiyaçlarını bile gidermekten aciz olan varlıkların ilah olamayacağını adeta bir simülasyonla göstermiştir. Nitekim Kur’ân’da bu nesnelere yeme-içme⁴⁴ ve konuşma⁴⁵ eylemini gerçekleştirmedikleri belirtilmiştir. Bu bakımdan İbrâhim peygamberin putları kendi kırmasına rağmen⁴⁶ bu eylemi büyük putun yaptığını söylemesi⁴⁷ tevriye sanatı bağlamında

⁴⁰ Mâturîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne*, 7/356.

⁴¹ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 7/469.

⁴² ez-Zümer 39/30

⁴³ Abdullah Cevâdî Âmulî, *Tefsîr-i Mevzûi-yi Kur’ân-ı Kerim: Vahy ve Nübüvvet der Kur’ân* (Kum: Merkez-i Neşr-i Esrâ, 2005), 251; Mahmut Acar, *Ehl-i Sünnet, Şia ve Mutezileye Göre Peygamberlerin İsmeti* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 131-132.

⁴⁴ es-Sâffât 37/91.

⁴⁵ es-Sâffât 37/92.

⁴⁶ el-Enbiyâ 21/58.

⁴⁷ el-Enbiyâ 21/63.

değerlendirilebilir. Âyetin Hz. İbrâhim'in kavmine, önermelerinin yanlışlığını ve buna bağlı olarak doğru olmayan tutum ve davranışlar sergilediklerini gösterme gayretine şu ilahi pasajlar da delil olarak verilebilir: *“Babasına ve halkına, “Siz neye tapıyorsunuz?” demişti; Allah'tan başka birtakım düzmece tanrılar mı edinmek istiyorsunuz?”*⁴⁸ *“O, babasına ve kavmine, şu kendilerine tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?” diye sormuştu.*⁴⁹

2.2. Hz. Yûsuf'a İsnad Edilen Tevriyeler

Hz. Yûsuf Allah tarafından insanlara doğru yolu göstermek için seçilmiş peygamberlerdendir. Aynı şekilde babası Ya'kûb (a.s.) da Allah'ın vahyine mazhar olmuş nebilereydi. Yûsuf (a.s.) ile kardeşleri arasında geçen olaylar Kur'ân-ı Kerim'in on ikinci sûresi ve aynı zamanda onun adıyla isimlendirilen Yûsuf sûresinde “ahsenü'l-kasas” ifadesiyle aktarılmıştır. Sûrede Yûsuf peygamberin babası tarafından diğer kardeşlerine nazaran daha fazla sevilmesi anlatılmaktadır. Onun ileride peygamber olarak görevlendirileceği, kardeşlerinin babalarının sevgisine erişmek için onu uzağa götürmeleri, ıssız ve karanlık bir kuyuya atmaları, onun köle olarak satılması, zindana atılması ve Allah'ın lütfuyla bu olumsuz durumlardan kurtulup saraya üst düzey yönetici olarak atanması gibi olaylar zikredilmiştir. Yukarıda da zikredildiği gibi peygamberler insanları hak yola iletmekle görevlendirilmişlerdir. Bu nedenle yalan konuşmaları imkânsızdır. Ancak Kur'ân'da kardeşleri masum olmasına rağmen Yûsuf peygamberin onları hırsızlıkla suçladığına dair şu âyet zikredilmiştir: *“Yûsuf, onlara yüklerini hazırlattığı zaman (saraya ait bir) su kabını kardeşinin yükü içine koydurdu. Sonra bir görevli, “Ey kafîle! Siz kesinlikle hırsızsiniz!” diye bağırdu.*⁵⁰ Fakat ilahi kitapta kardeşlerinin yüküne su kabını önceden tasarlayarak yerleştirme emrini verenin Yûsuf (a.s.) olduğu açıkça ifade edilmiştir. Nitekim âyetteki *“Yûsuf, onlara yüklerini hazırlattığı zaman (saraya ait bir) su kabını kardeşinin yükü içine koydurdu.”* ifadesi de bunu doğrulamaktadır. Aktarılan bilgiler ışığında peygamberin masumiyeti ile çelişen bir durum ortaya çıkmaktadır. İşte tam da bu noktada müfessirler Arap dilinin belagatinden ve zenginliğinden faydalanarak sorunu çözmeye çalışmışlardır. Çünkü muhataba istenilen mesaj sadece söz konusu anlamı barındıracak şekilde aktarılmaz. Aksine çoğu durumda söz sanatlarından faydalanılarak edebî bir formda sunulması muhatabın dikkatini çekmede, verilen malumatın onda kalıcı olmasını sağlamada daha başarılı olmaktadır. Zikredilen edebî sanatlardan biri de tevriyedir. Nitekim yukarıda aktarılan âyetler de bu sanatın işaret ettiği anlam çerçevesinde yorumlanmıştır. Buna göre Yûsuf'un (a.s.) kardeşlerini hırsızlıkla suçlaması zahirde görünen su tasının onların yükünde çıkması değildir. Onun asıl bu sözle hedeflediği, kardeşlerinin kendisini babasından alıkoymalarıdır. Zira o, ihtiyaç hissettiği

⁴⁸ es-Sâffât 37/85-86.

⁴⁹ el-Enbiyâ 21/52.

⁵⁰ Yûsuf 12/70.

dönemlerde baba ve aile şefkatinden mahrum kalmıştır. Bu durumun failleri de kardeşleridir. Dolayısıyla Hz. Yûsuf'u *kizb* suçu ile nitelemek yersiz olacaktır.⁵¹

2.3. Hz. Mûsâ'ya İsnad Edilen Tevriye

Hz. Mûsâ da Allah tarafından İsrailoğullarına gönderilmiş bir elçidir. O, vahye mazhar olmasının yanında mensubu bulunduğu toplumu Firavun'un zulmünden kurtaran müstesna bir liderdir. Malum olduğu üzere Mûsâ (a.s.) yaşadığı dönemde, Firavun olarak nitelendirilen yönetici, iktidarını elinden alacakları endişesiyle İsrailoğulları soyundan yeni doğan bütün erkek çocuklarını öldürme emri vermişti. Böyle bir ortamda Allah'ın inayetiyle kurtulan Mûsâ peygamber, bu zalim yöneticinin sarayında büyüme imkânına erişmiştir. O, toplumda yetişkin ismini almaya tekabül eden yaşa geldiğinde sokakta Kıpti biriyle kendi kavmine mensup bir şahsın kavgasına rastlamıştır. Olayı yatıştırma gayreti kazara Kıpti'nin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de bu olaya atfen Firavun ile Mûsâ peygamber arasında geçen bir konuşma aktarılmıştır. Buna göre “(Makamına vardıklarında Mûsâ'ya) Firavun şöyle dedi: “Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi? Hayatının nice yıllarını aramızda geçirmedin mi? Sonunda yapacağını yaptın. Sen nankörün birisin!” Mûsâ, “Ben dedi, o işi, (sonunun ölüme varacağını) bilmeden yaptım.”⁵² Hz. Mûsâ ile Firavun arasında geçen konuşmada peygamber, öldürme işlemi esnasındaki durumunu “bilmeden” şeklinde çevirisi yapılan “dalâlet” kelimesiyle ifade etmiştir. Oysa bir nebinin böyle nitelenmesi ismet sıfatıyla çelişmektedir. Bu nedenle âlimler âyette Hz. Mûsâ'nın ifade etmek istediği, hatayla da olsa adamın ölümünden dolayı içine düştüğü sıkıntılı duruma işaret etmektir. Çünkü o, olaya müdahil olurken adama hiçbir şekilde zarar verme düşüncesine sahip değildir. Dolayısıyla dalâlet kelimesinden, müdahil olduğu olayda tedbirsiz davranması anlaşılmalıdır.⁵³ Bununla beraber zikredilen kavramdan Mûsâ peygamberin yaşanan olayın şaşkınlığıyla şehrin yollarını karıştırması, vahiy gelmeden evvel öldürmenin haramlığını bilmediği, bir yumruk ile insanın ölümüne ihtimal vermediği gibi manaların anlaşılabilirliği şeklinde görüşler de vardır.⁵⁴

Çalışmada ele alınan âyetler dışında konuya dair birçok örnek verilebilir. Bunlardan biri Hz. Muhammed'in tüm insanlığa rahmet olarak gönderildiğini belirten âyette de tevriye olduğuna dair görüştür. “Biz seni bütün insanlara sadece müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bunu anlamıyorlar.”⁵⁵ Buna göre meâlde “bütün” olarak çevrilen كافة sözcüğü yakın ve uzak anlama sahiptir. Burada kastedilen peygamberin küfür ve günahtan

⁵¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmî'l-Kur'ân* (Kahire: Dârü'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964), 9/231.

⁵² eş-Şuarâ 26/18-20.

⁵³ Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân* (Kum: Defteri İntişârât-ı İslâmî-i Câmîe-i Müderrisîn-i Havze-i İlmiyye, 1417/1997), 16-17.

⁵⁴ Muhammed Sebzevârî Necefi, *İrşadü'l-Ezhân ila Tefsîri'l-Kur'ân* (Dârü't-Taarufi'l-Matbuat, 1998), 372.

⁵⁵ Sebe' 34/28.

sakındırmak üzere gönderildiğidir.⁵⁶ Yine “*Elbette sen öleceksin, onlar da ölecek.*”⁵⁷ âyetinde de “ölüsün” anlamında kullanılan ibareden ilk anlaşılan peygamberin hayatta olmadığıdır. Oysa Hz. Muhammed vefat etmiş olsa vahiy inmeyecektir. Bu bakımdan zikredilen âyette tevriye sanatının olduğu ve anlamın da şu şekilde verilmesi gerektiği belirtilmiştir:⁵⁸ “*Muhakkak sen öleceksin, onlar da ölecekler*”. Hülâsa ibarenin gelecek zaman anlamıyla alınmasının doğru olduğu beyan edilmiştir.

Hz. Muhammed’in toplumu ilgilendiren konular ve bazı zorunlu hallerde tevriyeye başvurduğu birçok rivayette aktarılmıştır.⁵⁹ Zira bazı şeylerin açıkça ifade edilmesi kendisi dâhil tüm Müslümanların zarar göreceği durumlara yol açabilir. Bu nedenle tevriye sanatından faydalanılarak asıl meramın muhataptan gizlenmesi *kizb* olarak algılanmamalıdır. Nitekim Peygamber (s.a.s.) de başkasına açıkça ifade etmek istemediği seferlere çıktığında gideceği yeri, yöneleceği yönü soranın zihninde belirginleşmeyecek tarzda beyan etmiştir.⁶⁰ Dolayısıyla Hz. Peygamber’in bu eylemi hem kendisini hem de İslam’ı benimseyen fert ve toplumu korumaya dönüktür. Çünkü elçiler Allah’ın emir ve yasaklarını topluma iletmekle sorumlu oldukları kadar, onları geliştirerek bir toplum inşasında bulunmalarına rehberlik etmekle de yükümlüdürler.

Sonuç

Kur’ân, Allah tarafından insanları hidayete eriştirmek üzere gönderilmiş ilahi bir kitaptır. Yeryüzünün âkil olan varlığı insanın, yaratıcısıyla olan ilişkisi peygamber ve onlara indirilen kitaplar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Ondandır indirilen ilahi kitaplar belirli bir zaman dilimindeki insanlara hitap etmelerine karşın, son ilahi mesaj olarak indirilen Kur’ân-ı Kerim’in, bütün zaman dilimlerine ve insanlara çağrısı devam etmektedir. Bu nedenle onun mesajının evrenselliği aynı zamanda Allah-insan arasındaki iletişimin sürekliliğini de sağlamaktadır. Dolayısıyla Kur’ân’ın hidayet çağrısı, farklı yetişme ortamlarında, kültürlerde, bilinçte olan herkesedir. Nitekim insanların bu farklılığını gözeterek yüce Allah, peygamberine, insanlara tebliğde bulunurken onların anlayacağı, ikna olacakları bir üslup ve yöntem doğrultusunda hareket etmesini emretmiştir. Hatta muhatapın en güzel şekilde doğru yola davetine dair Kur’ân kıssalarında özellikle peygamberlerin yaşantısında çokça örneğe rastlanır.

⁵⁶ Suyûti, *el-İtkân*, 1727.

⁵⁷ ez-Zümer 39/30.

⁵⁸ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî İbn Kuteybe, *Te’vîlü muhtelifi’l-hadis* (el-Mektebetü’l-İslâmî, 1999), 86.

⁵⁹ Konu ile ilgili rivayetler için bkz. Ece, *Hadislerde Tevriye Sanatının Kullanımı ve Konu Etrafındaki Tartışmalar*, 217-251.

⁶⁰ Ali Abdülhamîdî, Ekber Ğâfûrî vd., *Terceme-i tefsire Cevâmiu’l-Câmi’* (Meşhed: Bünyade pejuheşhâye İslam, 1375), 2/54; Halil b. Ahmed es-Sehârenfûrî, *Bezli’l-mechûd* (Hind: Merkezi Ebî Hasan en-Nedvî, 2006), 9/232.

İslam'ın zuhuru esnasında Araplar şifahî kültürde, özellikle de şiir alanında çevrelerindeki milletlere nazaran öncü konumundaydılar. Şiir onların adeta kimliği idi. Nitekim dönemin şiirleri incelendiğinde onların inanç, ekonomi, yönetim ve eğitim gibi birçok alanda zihin dünyalarına dair haritalara ulaşılabilir. Peygamber hayatta olduğu zaman müminler peygambere doğrudan ulaşabilme imkânına sahip olduklarından şifahî gelenek o dönemde de devam etmiştir. Ancak Hz. Muhammed'in vefatından sonra Müslümanlar hayatlarını verdiği bilgiler doğrultusunda inşa ettikleri peygamberin açıklamalarını kayıt altına almaya başlamışlardır. Bu nedenle Arapların, daha genel ifadeyle Müslümanların yazılı kültüre geçmesini sağlayan temel unsurun Kur'ân olduğunu söylemek abartı olmayacaktır.

Arap dilinde yaşanan bu gelişmeler onun sistemini de oluşturmuştur. Zamanla özellikle belâgat alanındaki gelişmeler bu ilmin Kur'ân âyetlerinin doğru anlaşılmasına dönük yazılı çalışmalarını meydana getirmiştir. Zira sözlü gelenekte de bu ilim dalı kullanılmaktaydı. Çalışmada ele alınan tevriye konusu da bu sanatlardan biridir. Âyetlerin, bağlamına dikkat edilmeden zahirî anlamlarının esas alınması, İslam'ın temel ilkelerine aykırı kavrayışlara, yorumlara yol açacaktır. Bu bakımdan Allah-insan arasındaki evrensel ilişkinin sürekliliğini doğru yansıtacak çalışmaların yapılmasının öneminin yadsınamaz bir gerçeklik olduğunu vurgulamak gerekir.

Kaynakça

- Acar, Mahmut. *Ehl-i Sünnet, Şia ve Mutezileye Göre Peygamberlerin İsmeti*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Âmulî, Abdullah Cevâdî. *Tefsîr-i Mevzûi-yi Kur'ân-ı Kerim: Vahy ve Nübüvvet der Kur'ân*. Kum: Merkez-i Neşri Esrâ, 2005.
- Aydın, Mustafa. *Arap Dili Belâgatında Bedî İlmi ve Sanatları*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2018.
- Bulut, Ali. "Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Belâgatın Rolü: Tevriye Sanatı Örneği". *Tarihten Günümüze Kur'ân'a Yaklaşımlar*. ed. Bilal Gökkr, Necdet Yılmaz vd. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'ân ve Tefsir Akademisi, 2010.
- Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Cevherî, İsmail b. Hammad. *es-Sihâh*. Dârü'l-kütübi'l-Arabiyye, ts.
- Cürcânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *el-İşârât ve't-Tenbîhât*. thk. Abdülkadir Huseyn. b.y.: Mektebetü'l-Âdâb, 1997.
- Derviş, Muhyiddin. *İ'râbu'l-Kurani'l-Kerim ve Beyanuhu*. Suriye: Dâru'l-İrşâd, 1415.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Te'vîlü muhtelifi'l-hadis*. b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1999.
- Ece, Abdurrahman. "Hadislerde Tevriye Sanatının Kullanımı ve Konu Etrafındaki Tartışmalar". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2021), 217-251.
- Ezherî, Ebû Mansur Muhammed. *Tehzîbu'l-Luğa*. Kahire: Müessesetü'l-Mısriyyeti'l-Âmme, 1964.
- Fîruzâbâdî, Muhammed b. Yakub. *el-Kâmûsu'l-Muhit*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1991.

- Hacımuftuoğlu, Nasrullah. "Belağat İlmi ve Kur'ân". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2015), 9-36.
- Hatîb el-Kazvinî, Celâluddin Muhammed b. Abdurrahman. *el-Îdâh fî Ulûmi'l-Belâğa*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*. thk. Abdürrezzak el-Mehdî. Beyrût: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1422.
- İbn Ebi'l-İsba', Ebû Muhammed Zekiyyuddîn Abdulazîm b. Abdilvâhid el-Mısırî. *Bedî'u'l-Kur'ân*. thk. Hafnî Muhammed Şeref. Mısır: Dâru Nahdati Mısır, ts.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1995.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Dâvûdî Safvân. Şam: Dâru'l-Kalem ed-Dârüş-Şâmiyye, 2009.
- Karamollaoğlu, Fatma Serap. *Kur'ân Işığında Belâğât Dersleri Bedî İlmi*. Ankara: İşaret Yayınları, 2014.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Tahran: nşr. Nasır Hüsrev, 1362.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1990.
- Müeyyed-Billah, Yahya b. Hamza el-Alevi. *et-Turâzu'l-Mütedammîn*. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Hidiviyye, 1333/1915.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Ezkâr*. Beyrut: Darû ibn Hazm, 1425.
- Râzî, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Ömer Fahreddîn. *İsmetu'l-Enbiyâ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1989.
- Sâfî, Mahmud b. Abdurrahim. *el-Cedvel fi İrâbi'l-Kur'ân*. Dimeşk: Dâru'r-Reşid, 1418.
- Sehârenfûrî, Halil b. Ahmed. *Bezlü'l-mechûd*. Hind: Merkezu Ebî Hasan en-Nedvî, 2006.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin. *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'l-Alemi li'l-Matbuat, 1390.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Tabersî, Fazl b. el-Hasen. *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. tsh. Fadlallah Yezdî Tabatabai, Haşim Resûlî. Tahran: Nasır Hüsrev, 1372.
- Teftâzânî, Sa'duddîn Mesud b. Ömer. *Mutavvel*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî. *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. tsh. Ahmet Habîb 'Âmilî. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, ts.